

MOZART'S ZAUBERFLÖTE
HET ALCHEMISCH PROCES IN DE TEMPEL VAN INWIJDING

MOZART'S ZAUBERFLÖTE

Het alchemisch proces in de tempel van inwijding

Symposion van het Lectorium Rosicrucianum
Internationale School van het Gouden Rozenkruis

ROZEKRUIS PERS – HAARLEM

In de Symposionreeks verschijnen de teksten van symposia die twee keer per jaar gehouden worden door het Lectorium Rosicrucianum, de Internationale school van het Gouden Rozenkruis, op het conferentieoord Renova te Bilthoven. Daarnaast van sommige andere door het Lectorium Rosicrucianum georganiseerde symposia. Deze bundel bevat de teksten van het Symposion dat plaatsvond op 2 december 2006 te Groningen.

ISBN 978 90 6732 334 5

ongewijzigde vierde druk

© 2018 ROZEKRUIS PERS – HAARLEM

Inhoud

<i>Woord vooraf</i>	7
<i>Muziek voor een alchemische bruiloft</i> Tjeu van den Berk	9
<i>Mozarts opera's – iconen van verlichting</i> Maarten Mestrom	19
<i>Die Zauberflöte als esoterisch theaterwerk</i> Maarten Zweers	36
<i>Die Zauberflöte in het licht van het moderne Rozenkruis</i> Gerard Olsthoorn	51

Woord vooraf

De stad Groningen heeft het Mozart-jaar 2006 uitbundig gevierd met bijzondere uitvoeringen, maar daarbij heeft één aspect nauwelijks aandacht gekregen. Daarom is als slotakkoord van het Mozart-jaar in het Conservatorium van Groningen in december een symposium georganiseerd door het Lectorium Rosicrucianum, om de spirituele betekenis van het werk van Mozart te belichten, en dan met name van *Die Zauberflöte*, de laatste opera die deze grote componist heeft geschreven.

Wat is er zo bijzonder aan deze opera? Er is ‘tover’ in *Die Zauberflöte*. Verhuld, in de vorm van mythen, sproken, legenden en symbolen heeft deze ‘tover’ de mensheid altijd begeleid. Het is naar dit verborgen mysterie in *Die Zauberflöte* dat de sprekers op dit symposium hebben willen reiken. Ieder vanuit zijn eigen fascinatie, met zijn eigen kleur, vanuit zijn eigen achtergrond en toch allen verbonden door de tover in deze bijzondere opera.

Deze bundel bevat de bijdragen van dr. Tjeu van den Berk, auteur van het boek *Die Zauberflöte, een alchemische allegorie*; Maarten Mestrom, leerling van het Lectorium Rosicrucianum, muziekrecensent en musicus; Maarten Zweers, schrijver van artikelen over de vrijmetselarij, en van het artikel ‘Die Zauberflöte en de Gnosis’ in *De Hermetische Gnosis in de loop der eeuwen* (uitgave Rozekruis Pers) en Gerard Olsthoorn, ook leerling van het Lectorium Rosicrucianum. Zowel bij de lezing van Tjeu van den Berk als van Maarten Zweers dient opgemerkt dat deze à l’improviste werden uitgesproken en van de videoband zijn uitgetypt, en dus eerder spreektaal dan schrijftaal bevatten. Van Gerard Olsthoorn is de complete lezing, die hij wegens tijdgebrek niet geheel uitsprak, alsnog in de bundel opgenomen.

Het symposium werd muzikaal opgeluisterd met muziek van Mozart

door Marguerita Steinhart-Filimonova, piano, Hans de Vries, bariton, Lysbeth Riemersma, mezzosopraan, Maarten Mestrom, klarinet en Mary Stuart, dwarsfluit. Uitgevoerd werden:

- *Zauberflöte*, 1^e akte: aria nr. 2: «Der Vogelfänger bin ich» van Papageno
- *Zauberflöte*, 1^e akte: het duet van Papageno en Tamino:
«Bei Männern, welche Liebe fühlen fehlt auch ein gutes Herz nicht»
- *Zauberflöte*, laatste akte: het duet van Papageno en Papageno,
«papapapapapapa... geno, Bist du mir nun ganz gegeben»
- *Le nozze de Figaro*: «Voi che Sapete»
- *Zauberflöte*, 2^e akte: aria nr 10
«O Osiris, Schenket der Weisheit Geist dem neuen Paar» door Sarastro
- *Zauberflöte*, 2^e akte: aria Sarastro:
«In diesem heiligen Halle sucht man die Rache nicht»
- *Fluitkwartet KV 171 (285b)*: Andantino.

*De liefde heeft een schone hof
in eenheid toebereid,
door Vrede's teed're hand gesteund,
door Waarheids Licht gewijd.
De Wijsheid gaat er zeeg'nend rond,
de Vreugde zingt God's Woord.
En wie de hof ook binnentreedt,
vindt Vrijheid aan de Poort!*

*Dan trekt de Liefde, onvervaard,
uit in de wereldnacht.
Zij weet, dat in elk mensenhart,
een reine Roze wacht!
Zij plukt en plukt, haar armen vol,
snelt met hen naar Haar hof,
en plant ze allen één voor een,
voor eeuwig, tot Gods Lof!*

Muziek voor een alchemische bruiloft

TJEU VAN DEN BERK

In de mystieke alchemie staat het 'heilige huwelijk' van de tegenstellingen van de vrouwelijke en mannelijke krachten centraal, gesymboliseerd in water en vuur. In het Rozenkruisermanifest Chymische Hochzeit kreeg dit thema een verrassend moderne uitwerking. Mozart en de zijnen lieten zich in Die Zauberflöte inspireren door deze tekst en zijn achtergrond, en hielden een hartstochtelijk pleidooi voor een paring van het mannelijke aan het vrouwelijke, wilde de moderne cultuur niet ten ondergaan aan monomane, masculiene krachten.

Rozenkruisers en vrijmetselaars

Het is een bijzonder moment voor mij om hier te staan, met name om de eerste keer uitgenodigd te zijn door rozenkruisers. Ik ben noch vrijmetselaar noch rozenkruiser, maar doordat ik een boek heb geschreven over *Die Zauberflöte* was ik veel in vrijmetselaarslogen en begon daar kind aan huis te worden. Terwijl toch het rozenkruis-idee zo sterk in *Die Zauberflöte* aanwezig is. Over dat idee ga ik vandaag met u nadenken.

In de tijd van Mozart was het heel normaal, vrijmetselaars en rozenkruisers bij elkaar in dezelfde loge. Hoogstwaarschijnlijk was Mozart zowel vrijmetselaar als een ingewijde in het rozenkruis. In de grond was er eenzelfde trend en spiritualiteit in beide ordes, en in dat teken staat ook deze dag. Rozenkruisers en vrijmetselaars, hoe we hen ook bekijken, en of we daar nu lid van zijn of niet, zijn twee genootschappen die vanaf de 17^e, 18^e eeuw het erfgoed van de mysteriegodsdiensten, van de inwijdingen bewaard hebben. Dit erfgoed was niet gegrond op geopenbaarde dogma's maar op ervaren geheimen. Dat zij dit erfgoed bewaard hebben, is hun grote verdienste.

De cultuur van de Verlichting – in die periode ontstaan deze genoot-

schappen –, had prachtige kanten, maar liet het juist afweten op het punt waar wij het nu over gaan hebben. Het zijn de vrijmetselaars en rozenkruisers geweest die dat hebben gezien. En daarmee, dat punt wil ik nogmaals beklemtonen, sloten zij aan op de meest oude spiritualiteit, uit Egypte, Griekenland en het Midden-Oosten.

Aan mij is gevraagd om dát aspect uit *Die Zauberflöte* te laten zien dat het hart vormde van de spiritualiteit van de rozenkruisers en vrijmetselaars, de mystieke alchemie. Na de middeleeuwen dreigde de alchemie verloren te gaan. De rozenkruisers integreerden haar juist weer in hun visie. Er is één oermanifest waarin de alchemie centraal stond en dat in 1616 verscheen, *Chymische Hochzeit*. Op het einde van de achttiende eeuw hebben vrijmetselaars en rozenkruisers in Wenen in *Die Zauberflöte* de *Alchemische Bruiloft* uit dat manifest ten tonele gebracht. En daarover wil ik met u vanochtend spreken.

De tria principia van Paracelsus

Vrijmetselaars en rozenkruisers waren niet origineel in hun alchemistische opvattingen, ze ontleenden ze aan een rijke traditie, en sloten aan bij één van de meest originele stromingen, namelijk die waar Paracelsus, een van de grootste spirituele genieën uit onze cultuur, de ontwerper van was. In één van de stichtingslegenden wordt verhaald dat in het graf van Christiaan Rozenkruis naast zijn dode lichaam een boek van Paracelsus lag. Hij stond bij hen in hoog aanzien, en nog steeds neem ik aan. Het alchemistisch model van Paracelsus is juist ook in *Die Zauberflöte* terug te vinden. Het is zijn beroemde *Tria Principia*-leer. Volgens hem bestaat de werkelijkheid uit een drievoudig principe: zwavel, zout en kwik. Deze trias regeert alles: goden, planeten, geesten, mensen, dieren, planten en mineralen. Zout staat voor het lichamelijke, het stoffelijke aspect van de werkelijkheid. De wijsheid die daarin opgesloten ligt, moet echter door een tweede, actief principe tot leven worden gebracht, de ziel. Waar het lichaam passief is, daar is de ziel vurig van aard. Dat is de uiterst gemakkelijk ontvlambare zwavel. Deze twee principes, vrouwelijk en mannelijk van aard, soma en psyche, zijn echter zo tegengesteld aan elkaar dat zij een middelaar nodig hebben om hen te verenigen. Dat is de androgyne geest, het kosmische pneuma, het

kwik. De mysticus Jacob Böhme, een ander groot inspirator voor de rozenkruisers, en zelf een paracelsist, heeft een visie uitgewerkt die er op neer komt dat in de mens lichaam en ziel een huwelijk moeten aangaan, 'geïnspireerd' door de goddelijke 'verkwikkende' geest. Spiritus betekent geest en spiritueel-zijn betekent dus: begeesterd worden door die één-makende huwelijks-'makelaar'. We weten nu dat de makers van *Die Zauberflöte* deze androgyne kwikzilverige geest hebben afgebeeld in Papageno/Papagena, en het huwelijk van lichaam en ziel in de figuren van Pamina en Tamino. Het mannelijke en vrouwelijke werden door de alchemisten als twee gelijkwaardige krachten gezien, een gelijkwaardigheid waar de officiële kerk grote moeite mee had! Het lichamelijke had voor de kerk een vergankelijkke, voorbijgaande waarde. Een opmerking ter zijde. Het was een verrassende ontdekking om te zien dat Mozart en zijn broeders in hun loges nog letterlijk alchemistische proeven deden, juist vanuit deze spiritualiteit! Ze probeerden heus niet meer letterlijk lood in goud te veranderen. Het waren spirituele oefeningen.

De hele werkelijkheid bestaat zo uit drie oerkrachten. Op de mens toegepast, was het de grote vraag in de inwijdingen van rozenkruisers en vrijmetselaars: hoe roepen we deze drie krachten op, en met name, hoe houden we lichaam, ziel en geest bij elkaar. Hoe spelen we het klaar hen tot een 'heilig huwelijk' te bewegen? Wij zijn in deze jaren al een eind op weg als wij zeggen dat wij psychosomatisch zijn. Dat zeiden we honderd jaar geleden nog niet. Maar waar het op aan komt, is, dat we ervaren dat we psychosomatisch-*pneumatisch* zijn. We zijn corpus, anima én spiritus. Daar ging het de rozenkruisers in de 17e eeuw om, en een bepaalde groep vrijmetselaars nam in de 18e eeuw die spiritualiteit geheel over. Vanuit die visie werd *Die Zauberflöte* op het toneel gezet. Want in die opera staan die tria principia letterlijk op het toneel.

Nog eens samengevat: de hele werkelijkheid, of het nu om de zon, om God, mijzelf, onze hond of om een plant gaat, alles heeft een stoffelijke kant. Maar we hebben ook allemaal een bepaalde psychische kant, een ziel. Een beuk bestaat uit stoffelijk hout maar heeft een eigen ziel, die hem juist tot 'beuk' maakt! Een hond heeft een hondenziel, een mens een mensenziel, en God heeft ook een eigen psyche.